

1975. – С. 23–135.

6. Поварова И. А. Коррекция заикания в играх и тренингах. / И. А. Поварова – СПб., 2004. – 348 с.
7. Селиверстов В. И. Заикание у детей. / В. И. Селиверстов – М.: ВЛАДОС, 2000. – 208 с.
8. Хрестоматия. Логопедия. Заикание / Ред. В. Секачев. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2001. – 416 с.

УДК 376.1-056.264:81'233:82-27

В. Ю. Дермельова

студентка спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»

В. М. Андросова

старший викладач
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С.Макаренка

РОЗВИТОК МОНОЛОГІЧНОГО ТИПУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ ЗАСОБАМИ ОПИСОВОЇ РОЗПОВІДІ

У даній статті висвітлюється поняття про загальне недорозвинення мовлення та значення описових розповідей для розвитку монологічного типу мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня.

В даній статті освещается понятие общее недоразвитие речи значение описательных рассказов для развития монологического типа речи у детей старшего дошкольного возраста с ОНР ІІІ уровня.

This article highlights the concept of the General underdevelopment of speech and is descriptive stories for the development of monologist type of speech in children of preschool age with NRO level III.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, монологічний тип мовлення, описова розповідь.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, монологический тип речи, описательный рассказ.

Key words: general underdevelopment of speech, monologue type of speech, a descriptive story.

Постановка проблеми. Мовлення є свідченням мовної культури людини, її розумового й особистісного розвитку. Розвиток мовлення в дошкільному дитинстві є багатоаспектним процесом, який органічно пов'язаний з розумовим розвитком дитини. Дошкільне дитинство – сензитивний період формування психічних процесів і моральних установок

дитини. У зв'язку з цим, значущості набуває превентивне навчання і виховання дошкільників з порушеннями мовлення та безпосередньо логопедична робота з дітьми, які мають порушення мовлення. Особливої уваги заслуговують діти із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) в старшому дошкільному віці.

Вивченню дітей із ЗНМ присвячено ряд фундаментальних і різнобічних досліджень різних галузей дошкільної педагогіки: Н. С. Жукова, Т. Б. Мастюкова, Т. Б. Філічева, Н. Новотворцева, В. Орфінська, Є. Соботович, В. Тарасун, Г. Чіркїна та ін.

Оскільки, мовлення щільно пов'язане із мисленням, за висновками Л. Виготського, дитина із ЗНМ, яка має порушення процесу формування виразу чи вислову, не виконує повноцінно мисленнєво-пізнавальну функцію, що негативно позначається у подальшому розвитку цієї дитини під час оволодіння читанням і письмом [7]. У зв'язку з цим, формування усного мовлення дітей дошкільного віку у психологічній і педагогічній літературі розглядається в числі найважливіших завдань.

Питання формування монологічного мовлення у дітей із мовленнєвим недорозвиненням (ЗНМ) здебільшого спрямовані на формування зв'язного монологічного мовлення шляхом складання розповідей за однією та серією сюжетних картинок і охоплюють старший дошкільний вік (В. Глухов, Н. Жукова, Є. Соботович, Т. Філічева, С. Шаховська, та ін.) та молодший шкільний вік (В. Воробйова, А. Куріцина, Н. Масько, Н. Ревуцька та ін.). Своєрідність формування та розвитку словникового запасу, граматичної будови, зв'язного мовлення та його фонетико-фонематичної сторони при ЗНМ описували в своїх дослідженнях К. Лебединська, Р. Левіна, В. Орфінська, Л. Спірова, Л. Соловійова, Н. Траугот, Л. Трофименко та ін.

До тепер проблема корекції ЗНМ та розвиток монологічного типу мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення у старших дошкільників залишається однією з нагальних питань в логопедичній роботі.

Мета статті – розглянути напрямки і зміст розвитку монологічного типу мовлення у дітей із ЗНМ ІІІ рівня старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уперше теоретичне обґрунтування загального недорозвинення мовлення було сформульовано в результаті багатоаспектних досліджень різних форм мовленнєвої патології у дітей шкільного та дошкільного віку, які були проведені провідними дефектологами-логопедами Г. Каренкова, Г. Каше, Р. Левіной, Н. Нікашина, Л. Спірова, Е. Соботович, Н. Жукова, Т. Мастюкова, Т. Філічева, Н. Чевелева, Г. Чиркіна, та ін. в 50-60-х роках ХХ століття.

Під загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) у дітей із нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом розуміють таку форму мовленнєвої аномалії, при якій порушено формування усіх компонентів мовленнєвої системи, які відносяться як до звукової, так і до смислової сторони мовлення [3]. При цьому найсуттєвіші недоліки виявляються під час засвоєння і використання дітьми цієї категорії лексики та граматики рідної мови (Г. Жаренкова, Р. Лалаєва, Р. Левіна, В. Орфінська, Є. Соботович, Л. Спірова, Л. Трофименко, Т. Філічева, Г. Чиркіна та ін.)

Мовний досвід таких дітей обмежений, мовні засоби недосконалі. Потреба мовленнєвого спілкування задовольняється недостатньо. Розмовне мовлення бідне, малослівне, тісно пов'язане з певною ситуацією і поза ситуацією стає незрозумілим. Зв'язне монологічне мовлення або відсутнє, або розвивається з великими труднощами і характеризується своєрідністю. Найбільш яскравим показником загального недорозвинення мовлення є відставання експресивного мовлення при відносному, на перший погляд, розумінні зверненого. Уповільнення мовленнєвого розвитку, труднощі в оволодінні словниковим запасом і граматичним ладом в сукупності з особливостями сприйняття зверненого мовлення обмежують мовленнєві контакти дитини з дорослими і однолітками, перешкоджають здійсненню повноцінної діяльності спілкування, що потребує корекційно-логопедичної роботи. Усе вище зазначене веде до зниженого розвитку монологічного типу мовлення.

Монологічне мовлення (монолог) розуміється як зв'язне мовлення однієї особи, комунікативна мета якої – повідомлення про які-небудь факти,

явища реальності. Це форма мовлення, зверненого до однієї особи або групи слухачів (співрозмовників), іноді – до самого себе; активний вид мовленнєвої діяльності, розрахований на сприйняття. На відміну від діалогічного мовлення характеризується розгорненням (що пов'язано з прагненням широко охопити тематичний зміст висловлювання), зв'язністю, логічністю, обґрунтованістю, смисловою завершеністю, наявністю поширених конструкцій, граматичною оформленістю [1].

Порушення монологічного мовлення може бути виражене в різній мірі: від повної неможливості поєднувати слова у фрази або від проголошення замість слів окремих звуконаслідувальних комплексів до розгорнутого мовлення з елементами фонетико-фонематичної і лексико-граматичної недосконалості. Але в кожному разі порушення стосується всіх компонентів мовленнєвої системи: фонетики, лексики та граматики. Звідси і назва дефекту загального недорозвинення мови.

Оскільки мовлення і мислення тісно пов'язані між собою, словесно-логічне мислення дітей з мовленнєвим недорозвиненням III рівня нижче вікової норми. При переказі або оповіданні такі діти, мають труднощі у побудові фрази, вдаються до перефразування і жестам, втрачають основну нитку змісту, плутають події, не можуть у вираженні головної думки, не закінчують фрази. Формування у дітей навичок побудови зв'язних розгорнутих висловлювань вимагає мобілізації мовних і пізнавальних можливостей одночасно і потребує корекційно-логопедичної роботи (Н. Жукова, Є. Мастюкова, В. Тарасун, В. Тищенко, Т. Філічева).

Завдання й зміст логопедичної роботи впливають із аналізу структури мовного порушення, а також збережених і компенсаторних можливостей дітей. Послідовність логопедичної роботи над лексико-граматичною стороною мовлення, зокрема засвоєння конструкцій речень, граматичних форм визначається тим, як відбувається розвиток мовлення в нормі.

Метою роботи з формування монологічного мовлення є:

1. збагачення та активізація словникового запасу дошкільників;
2. вправлення у адекватному застосуванні граматичних категорій та форм;

3. формування у дітей навичок використання в мовленні відпрацьованих мовленнєвих шаблонів, вміння ставити питання один одному.

Корекційно-логопедична робота включає в себе 2 напрямки:

I напрям – формування лексичної складової мовлення. Цей напрям – один із найголовніших, оскільки забезпечує розвиток активного і пасивного словника дитини й повноцінне розуміння інформації, що надходить ззовні й утворює власні мовленнєві вислови, якими дошкільник може повідомити свої думки, прохання, переживання тощо та передбачає певну послідовність.

II напрям – формування граматичної складової мовлення. Ця складова мовлення відображає закріплені в мовленні способи кодування інформації й систему складних відношень, що виникають між предметами, явищами, їх ознаками, діями, властивостями тощо в довкіллі. Складність граматичного кодування відображається у складній системі граматичних категорій, синтаксичних конструкцій тощо. Оволодіння нею в нормі відбувається протягом усього дошкільного віку [6].

Основним завданням корекційно-розвивальної роботи є формування у дітей зв'язного і послідовного, граматично і фонетично правильного викладу думок. І починати таку роботу слід саме у молодшому дошкільному віці, адже завдяки залученню у навчальний процес усіх аналізаторів можливий динамічний розвиток мовномисленнєвої діяльності дітей в цілому. Саме на основі використання вихователями та логопедами міжаналізаторних зв'язків відбувається формування першоелементів описового мовлення. Правильність такого підходу підтверджують численні наукові дослідження. Вони вказують на те, що чинниками, які полегшують та спрямовують процес становлення зв'язного описового мовлення, є наочність (С. Рубінштейн, Л. Ельконін, А. Леушина та ін.) і моделювання плану висловлювання (Л.С. Виготський). Щоб робота з формування зв'язного описового мовлення велась цілісно, доцільно виділити в ній наступні етапи:

I. Відображений опис предмета.

II. Самостійний опис предметів:

- а) паралельний опис;
- б) опис з наочною опорою і за допомогою навідних запитань;
- в) з наочною опорою без навідних запитань;
- г) за допомогою навідних запитань;
- д) повний самостійний опис.

III. Порівняльний опис предметів.

Формування описового мовлення у дітей з мовленнєвим недорозвитком потребує значної щоденної клопіткої праці. Ефективним при навчанні дітей п'ятого року життя є прийом паралельного опису двох однотипних предметів, коли педагог, а за ним дитина, складають опис предмета за частинами, називаючи одні й ті ж самі ознаки. При цьому доцільно використовувати ті предмети, які мають у своєму складі багато частин [4]. Наприклад:

<i>Логопед</i>	<i>Дитина</i>
У мене цуценя.	У мене кошеня.
Воно коричневе з рудими плямами на спині.	Воно біле з чорними плямками на лапах.
У нього карі очі.	У нього зелені очі.
У нього чорний блискучий ніс.	У нього рожевий носик.
У нього довгі вуха.	У нього короткі вуха.
На шиї у нього зелений ошийник.	На шиї у нього блакитний бантик.
Цуценя любить гризти кістку.	Кошеня любить пити молочко.

Оволодіння зв'язним монологічним мовленням потребує наявності у дітей достатнього рівня словникового запасу. Розширення лексичної сторони мовлення відбувається за рахунок слів, які позначають:

- а) предмети та їх частини;
- б) ознаки предметів – колір, форму, величину, матеріал, з якого зроблений предмет;
- в) ігрові та предметно-практичні дії.

Але наявність багатого словникового запасу у дитини ще не свідчить про те, що вона зможе скласти повний послідовний опис. Т.О.Ткаченко зазначає, що при складанні описових розповідей у дошкільників із ЗНМ викликають особливі утруднення:

- самостійне виділення головних властивостей та ознак;

- встановлення послідовності викладу описової розповіді;
- утримання в пам'яті цієї послідовності [5].

Щоб навчити дітей виділяти найбільш суттєві ознаки предмета, підбирати точні слова, виражати своє ставлення до описуваного предмета і граматично правильно оформлювати фразу, вводиться план описової розповіді, що дає можливість систематизувати всі отримані знання, спланувати процес розповіді. План не лише встановлює послідовність, але і визначає зміст опису. Т. О. Ткаченко, Т. Б. Філічева та Т. В. Туманова пропонують застосовувати в роботі з описового мовлення окремі картки-символи, з метою активізації мовленнєвої та підтримання стійкого інтересу до виконання пропонувананих завдань [2; 5; 6].

Паралельно на заняттях логопедом вводяться порівняльні описи предметів. Вагомими кроками на цьому шляху є використання різних видів вправ:

а) доповнення речень, розпочатих педагогом, потрібним за змістом словом на позначення ознаки предмета. Наприклад: *Угуски шия довга, а у качки...*

б) складання речень за питаннями. Наприклад: *Які на смак лимон і апельсин?*

в) виділення і називання контрастних ознак двох предметів. Наприклад: *дерево високе, а кущ – низький;*

г) послідовне виділення ряду ознак, які відрізняють між собою предмети однієї групи. Наприклад: *ялинка і береза, білий гриб та мухомор* тощо.

У старшому дошкільному віці робота по формуванню зв'язного монологічного мовлення стає більш поглибленою та різноплановою. Поєднання організованих занять з різними видами ігрової та трудової діяльності привчає дітей використовувати здобуті знання і набуті навички у повсякденному житті, збагачує їхню мовленнєву практику.

Висновки. Отже, шляхи формування зв'язного монологічного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення чисельні та різноманітні. У процесі складання описових розповідей у дітей активізуються зорова, мовнослухова, тактильна увага та пам'ять, елементи логічного мислення (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення), розвивається спостережливість, збагачується

словниковий запас, дошкільники засвоюють парадигму відмінкових закінчень. Використання описових розповідей з наочною опорою в процесі логопедичної роботи з дітьми дозволить більш цілеспрямовано розвивати мовлення дітей, збагачувати їх активний лексикон, закріпити навички словотворення, сформувати вміння використовувати в мовленні різні конструкції речень, описувати предмети, складати розповіді, тобто розвивати і вдосконалювати зв'язне монологічне мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глухов В. П. *Методика формирования связной речи дошкольников с ОНР* / В. П. Глухов. – М. : АРКТИ, 2004. – 168 с.
2. Кондратенко И. Ю. *Выявление и преодоление речевых нарушений в дошкольном возрасте: Методическое пособие* / Сост. И. Ю. Кондратенко. – М. : Айрис-пресс, 2005. – 224 с.
3. Малетина Н. С. *Моделирование в описательной речи детей с ОНР* / Н. С. Малетина, Л. В. Пономарёва // *Дошкольное воспитание*. 2004. – №6. – С. 64-68.
4. Рібцун Ю. В. *Шляхи формування зв'язного монологічного мовлення у дошкільників із загальним мовленнєвим недорозвитком* / Ю. В. Рібцун // *Теорія і практика сучасної логопедії: зб. наук. пр.* – К., 2006. – Вип.3. – С. 136-144.
5. Ткаченко Т. А. *Если дошкольник плохо говорит*. / Т. А. Ткаченко. – СПб.: Детство-пресс, 2000. – 112 с.
6. Філічева Т. Б. *Дети с общим недоразвитием речи. Воспитание и обучение. Учебно-методическое пособие* / Т. Б. Філічева, Т. В. Туманова. – М. : Гном-Пресс, 1999. – 80 с.
7. Чернецкая Л. В. *Развитие коммуникативных способностей у дошкольников* / Л. В. Чернецкая. – Ростов н/Д. : Феникс, 2005. – 438 с.